

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТЕМАТИЧНИХ ГРУП «ВИЩА ОСВІТА»
НА МАТЕРІАЛІ ІМЕННИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ****COMPARATIVE ANALYSIS OF THEMATIC GROUPS “HIGHER EDUCATION”
ON THE MATERIAL OF NOUNS IN UKRAINIAN AND ENGLISH**

Середницька А.Я.,

orcid.org/0000-0003-0883-3229

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Мовні картини світу суттєво відрізняються, оскільки існують значні відмінності в житті й світорозумінні народів. У мовах може не збігатися словниковий склад, семна будова значень слів, структура лексико-семантичних варіантів у значенні слова, склад лексико-семантичних полів, лексико-семантичних і тематичних груп. Метою нашого дослідження є порівняльний аналіз будови тематичних груп слів, пов'язаних з поняттям вищої освіти, в українській та англійській мовах. Хоча тематичній групі української мови «вища освіта» присвячено чимало досліджень, однак ця частина лексики вимагає додаткового вивчення, оскільки є дуже плінною і зазнає постійних змін через реформування вищої освіти й наближення її до міжнародних стандартів.

Загалом структура тематичних груп іменників, що стосуються вищої освіти, в українській та англійській мовах збігається, оскільки вони висвітлюють одну сферу суспільного життя. Зокрема, у тематичних групах двох мов можна виділити такі лексико-семантичні групи, як «Заклади освіти та їхні частини», «Приміщення, у яких відбувається навчання та проживання студентів», «Учасники освітнього процесу» (підгрупи «суб'єкти освіти»; «об'єкти, або здобувачі освіти»); «Види освіти», «Освітній процес» (підгрупи «навчальні дисципліни»; «етапи навчального процесу»; «типи занять»; «типи навчальних завдань та наукових робіт»; «види контрольних робіт та етапи оцінювання знань»; «способи оцінювання результатів навчання»; «матеріали та засоби навчання»; «об'єднання студентів»; «стандарти освіти», «освітні програми»; «документи про освіту»). Відмінності в лексичному складі тематичних груп в англійській та українській мовах передусім зумовлено тим, що процес освіти в різних суспільствах організовано неоднаково.

Зміни, що відбулися в лексичному складі тематичної групи вищої освіти української мови останнім часом, свідчать про тенденцію наближення структури української освіти до світових стандартів. Однак низка освітніх реалій у суспільствах на цей час не збігається, що вимагає вдумливого підходу до перекладу й ретельного добору українських чи англійських відповідників із врахуванням особливостей семантичної будови лексичних одиниць.

Ключові слова: мовна картина світу, тематична група, лексико-семантична група, вища освіта, лексика.

The language pictures of the world vary significantly due to the considerable differences in the lives and worldviews of different nations. In various languages, discrepancies may arise in vocabulary, the composition of semes within a word's meaning, the structure of lexical-semantic variants in the meaning of words, as well as in the composition of lexical-semantic fields, lexical-semantic groups, and thematic word groups.

The objective of our research is to conduct a comparative analysis of the structure of thematic word groups associated with the concept of higher education in English and Ukrainian languages. Numerous studies have been dedicated to the thematic groups of «higher education» in these languages. However, this segment of vocabulary requires further research due to its dynamic nature and the ongoing changes it undergoes as a result of continuous reforms in higher education and its alignment with international standards.

The overall content and structure of thematic groups of nouns related to higher education in both Ukrainian and English languages exhibit similarities, as they illuminate a common domain of social life. Specifically, within the thematic groups of both languages, one can identify such lexical-semantic groups as «Educational institutions and their components»; «Locations for learning and student accommodation»; «Participants of the educational process» (subgroups «education subjects (teachers)», «education objects or recipients»); «Types of education», «Educational process» (subgroups «academic disciplines», «stages of the educational process», «types of classes», «types of educational tasks and research works», «forms of assessment and stages of knowledge evaluation», «methods of evaluating learning outcomes», «teaching materials and means», «student organizations», «education standards», «educational programs», «documents related to education»). The discrepancies in the lexical composition of these thematic groups between English and Ukrainian primarily arise due to the fact that the educational process is organized differently in various societies.

Recent changes in the lexical composition of the thematic group concerning higher education in the Ukrainian language indicate a trend towards aligning the structure of Ukrainian education with global standards. However, a range of educational realia within Ukrainian and English speaking societies do not currently coincide, necessitating a thoughtful approach to translation and a meticulous selection of Ukrainian or English equivalents, taking into account the specificities of the semantic structure of lexical units.

Key words: language pictures of the world, thematic word group, lexical-semantic group, higher education, lexicon.

Постановка проблеми. Кожна мова по-своєму відображає картину світу, яка залежить від особливостей устрою самого суспільства, а також відмінностей у світобаченні мовців. Унаслідок цього у мовах може бути різний словниковий склад; розбіжності в складі сем, що формують значення лексико-семантичного варіанта; різний набір лексико-семантичних варіантів у будові багатозначного слова; неоднаковий склад лексико-семантичних полів, лексико-семантичних і тематичних груп. **Метою** нашого дослідження є порівняльний аналіз будови тематичних груп слів, пов'язаних з поняттям вищої освіти, в англійській та українській мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематичні групи «вища освіта» в українській та англійській мовах досліджували І. Боднар, Л. І. Вергун, І. Р. Домрачева, І. М. Калиновська, Е. К. Коляда, В. І. Корбутяк, М. Ф. Малиновська, Т. О. Маркова, І. Серебрянська та інші науковці. Однак цей фрагмент лексичного континууму української мови до цього часу залишається недостатньо вивченим, оскільки є дуже плінним і зазнає змін через постійне реформування вищої освіти й наближення її до міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу. Тематична група – це сукупність слів, що відтворюють класифікацію предметів чи явищ у тому вигляді, у якому вона існує в навколишньому світі [15, с. 75]. Незважаючи на те, що тематичні групи «вища освіта» української та англійської мов стосуються однієї сфери суспільного життя, вони частково відрізняються за складом лексики. Відмінність у лексичному складі тематичних груп в англійській та українській мовах передусім зумовлено тим, що процес освіти в різних суспільствах організовано неоднаково.

Обидві тематичні групи очолює словосполучення, що має найбільш загальне значення й виражає основний зміст лексичних одиниць тематичної групи – *вища освіта* (*higher education*) [3; 14, 9]. В українському суспільстві вищу освіту розуміють як рівень професійної освіти, спрямованої на підготовку фахівців у будь-якій науковій сфері на основі наявної середньої (повної) загальної або середньої професійної освіти. Розуміння вищої освіти, характерне для англійської мови, є схожим: *higher education* визначають як «education at a college or university where subjects are studied at an advanced level» [3].

Тематичну групу слів, що представляють поняття вищої освіти, можна поділити на окремі лексико-семантичні групи, що відображають основні характеристики й складові частини цього процесу.

1) Заклади освіти та їхні частини – *заклад вищої освіти, університет, державний університет, приватний університет, дослідницький університет, академія, інститут, коледж, факультет, кафедра* тощо. В англійській мові їм відповідають слова *higher education institution, university, public university, private university, research university, academy, institute, college, faculty, department* [10; 11; 14]. У цій лексико-семантичній групі найбільш загальне значення має *заклад вищої освіти*, а *університет, інститут, академія, коледж* є його різновидами.

В обох мовах є слово *академія* (*academy*) як заклад вищої освіти, що має певну спеціалізацію [3; 11, с. 9]. Близьким за значенням до *академії* є *інститут* (*institute*), оскільки це навчальний заклад, який також дає освіту в межах певної галузі (технологічний, медичний, економічний, юридичний тощо) [3].

Оскільки в українській та англійській системах освіти існує класифікація закладів за ознакою належності державі чи приватній особі, то мови містять аналогічні за значенням номінації: *державний університет* – *state university, public university* [3], *приватний університет* – *private university* [8].

Відповідником українського *коледж* є англійське *college*, але значення цих слів не збігається, оскільки в українській системі освіти *коледж* надає тільки ступінь бакалавра, а за кордоном коледжі можуть бути більш універсальними закладами, що надають «different degrees of education, such as Associate, Bachelor's, Master's, Doctoral degree» [4].

Ще однією відмінністю в лексико-семантичній групі назв закладів вищої освіти є те, що внаслідок суспільно-політичних подій в Україні з'явилися такі поняття, як *евакуйований університет, переміщений вищий навчальний заклад*. Очевидно, що ці поняття не властиві англійській мові, бо в англійському суспільстві такі реалії відсутні. Якщо виникає потреба передати їх, то використовують дослівний переклад з української мови: *displaced university, displaced higher education institution* [18, с. 17].

Англійська та американська система освіти містять таку реалію, як *research university* [10]. Лексичним відповідником цього слова в українській мові є *дослідницький університет*. Такий статус з 2009 до 2014 року мали деякі українські університети з вагомими науковими здобутками, що провадили дослідницьку та інноваційну діяльність, однак зараз цей статус втратив чинність.

2) Приміщення, у яких відбувається навчання та проживання студентів. Англійське слово

campus [3] перекладають запозиченням *кампус* або *університетське містечко*, оскільки значення властивого тільки для української мови слова *студмістечко* охоплює лише гуртожитки, а *кампус* – земля, навчальні корпуси й гуртожитки університету. Англійським словам *dormitory*, *student residence* [3] відповідає українське *гуртожиток*, словам *classroom* / *auditorium* / *lecture room*, *laboratory*, *library* – *аудиторія*, *лекційна аудиторія*, *лабораторія*, *бібліотека*.

3) Учасники освітнього процесу [12, с. 18]. У межах лексико-семантичної групи учасників освітнього процесу можна виділити дві лексико-семантичні підгрупи:

а) суб'єкти освіти: працівники, що керують навчальним закладом чи його підрозділами: *ректор*, *проректор*, *декан*, *завідувач кафедри*; працівники, що безпосередньо ведуть заняття: *викладач*, *доцент*, *професор*. Існують різні версії перекладу назв посад (*academic rank*) [11, с. 9], однак здебільшого англійськими еквівалентами до слова *ректор* у США є *rector*, *president*, *chancellor* [11], у Великій Британії *chancellor* / *vice-chancellor*, *provost* [3]; *проректор* – у Великій Британії *vice-principal* [5], у США *vice-chancellor* [3], *vice-president* [17]; *декан* – *dean* [14]; *викладач-асистент* – *lecturer* / *instructor* / *junior lecturer* / *assistant lecturer* [11; 13] / *assistant professor* [2] / *associate lecturer* [1]; *старший викладач* – *senior lecturer* [17]; *доцент* – *associate professor* [17]; *професор* – *professor* [17], *завідувач кафедри* – *head of the department* [14; 17] / *chair* [3].

У межах лексико-семантичної підгрупи суб'єктів освіти можна виділити також окрему підгрупу, що характеризує наукові ступені: *кандидат наук* (*доктор філософії*), *доктор наук*. Українська система наукових ступенів відрізняється від англійської та американської, оскільки в Україні є кандидати наук (з 2020 року доктори філософії) як нижчий науковий ступінь та доктори наук як вищий ступінь. Відповідно, українські науковці захищають дві дисертації. Натомість за кордоном захищають тільки одну дисертацію і в результаті цього отримують лише один ступінь – *PhD* (*Doctor of Philosophy*). У деяких англійських й американських університетах у назві наукового ступеня уточнюють галузь, у якій було написано роботу – *Doctor of Medicine* тощо. Український ступінь *кандидата наук* (з 2020 року доктора філософії) перекладають англійським калькованим з української мови словосполученням *Candidate of...* [17] або англійським *PhD* (*Doctor of Philosophy*). Натомість український науковий ступінь *доктор наук* не має відповідника в англійській мові, хоча в деяких

українських університетах пропонують перекладати його як *Doctor of ...* у супроводі вказівки на конкретну галузь науки [14].

б) об'єкти, або здобувачі освіти – *студент*, *першокурсник*, *другокурсник*, *третьокурсник*, *старшокурсник*, *іноземний студент*, *випускник*. Англійськими відповідниками цих слів є поняття: *student*, *first-year student* / *freshman*; *second year student* / *sophomore*, *third year student* / *junior student*, *senior* (у США – студент 4 року навчання), *international student* / *overseas student*, *graduate* [11]. Усі перелічені англійські слова є повними еквівалентами українських, крім пари *старшокурсник* – *senior*, оскільки українське слово не має чіткої вказівки на точний курс, а значення англійського є конкретнішим.

Серед лексико-семантичної підгрупи об'єктів освіти можна виділити окрему підгрупу слів, що називають здобувачів різних рівнів освіти. Після прийняття Закону України «Про вищу освіту» у 2014 році освітні рівні здебільшого збігаються з європейськими, і через це українські слова *молодший бакалавр* (рівень скасовано з 2024 року), *бакалавр*, *магістр*, *аспірант* і їхні англійські відповідники *associate degree*, *bachelor*, *master*, *postgraduate student* [14] мають однаковий зміст. Однак українська мова містить ще слово *докторант*, яке перекладають англійською як *doctoral student* або *doctoral candidate* [11; 13]. Треба враховувати, що англійським словом *postgraduate student* та американським *graduate student* називають як аспірантів, що здобувають ступінь доктора філософії (*PhD*), так і студентів, що здобувають ступінь магістра (*Master's Degree*), тому ці слова інколи можуть використовувати як аналоги українських термінів *магістрант*, *аспірант* та *докторант* [3; 9; 13].

4) Види освіти – *бюджетна форма навчання*, *контрактна форма навчання*, *очна форма навчання*, *заочна форма навчання*, *дистанційне навчання* (*онлайн-навчання*), *змішане навчання*. Словосполучення *бюджетна форма навчання* не актуальне для англійського та американського суспільства, оскільки навчання у вищих навчальних закладах є платним. Щоправда, існують фонди, які виділяють стипендії чи гранти, що можуть покрити частину вартості навчання. Однак у деяких європейських країнах можна здобути безкоштовну вищу освіту – *free education*. Якщо потрібно перекласти типову українську реалію *бюджетна форма навчання*, також застосовують дослівний переклад *budget form of education*. Найближчим лексичним відповідником поняття *контрактна форма навчання* в англійській мові

є *paid education, fee-based education, paid tuition*. В англійській мові значення українських словосполучень *очна форма навчання, заочна форма навчання, дистанційне навчання (онлайн-навчання), змішане навчання* передають аналоги *full-time education, part-time education, distance education / distance learning, blended learning* [11; 14].

5) Освітній процес. Зміст освітнього процесу узагальнює слово *навчання*, а також *освіта* в другому значенні цього слова [19], в англійській мові їм відповідають слова *study, education*. У цій лексико-семантичній групі слова можна поділити на підгрупи за такими характеристиками освітнього процесу:

а) навчальні *дисципліни/предмети* – *disciplines / subjects*. Українському терміну *гуманітарні науки* відповідає англійський термін *humanities* (гуманітарні науки: література, мова, історія, філософія, релігія, риторика), оскільки слово *arts* вживають у розумінні «гуманітарні дисципліни (мови, література, історія), що не є науковими предметами» [3]. Українським термінам *природничі науки* (фізика, хімія, біологія, астрономія, географія, екологія), *точні науки* (математика, інформатика, фізика, хімія), *суспільні науки* (соціологія, психологія, економіка тощо), *прикладні науки* (медицина, інженерія тощо) відповідає один англійський термін *science* «the study of the structure and behaviour of the physical and natural world and society» [14].

б) етапи навчального процесу – *заняття, перерва, семестр, сесія*. Лексичними відповідниками цих українських лексем є *class / lesson, class break, term / semester, finals (week) / у сленговій версії dead week / hell week* [6]. Навчальний процес здебільшого однотипний для всього європейського простору, оскільки вища школа значною мірою відтворює традиції середньовічного університету. Часто слова, що позначають поняття навчального процесу, є інтернаціональними, оскільки походять з латинської мови: англійське *semester*, українське *семестр* (від латинського *semestris*).

в) типи занять – *лекція, семінар, практичне заняття, лабораторне заняття, індивідуальне заняття* – *lecture class, seminar class, practical class / training class, laboratory class, individual class* [14]. Як і у випадку зі словом *семестр*, англійські й українські назви типів занять часто однокореневі, оскільки є інтернаціоналізмами латинського та грецького походження: *лекція* – латинське слово *lectio*, *семінар* – латинське *seminarium*, *практичний* – латинське *practica*, *лабораторний* – латинське *laboratorium*, *індивідуальний* – латинське *individuum*.

г) типи навчальних завдань та наукових робіт – *вправа, домашня робота, курсова робота, практична робота, лабораторна робота, магістерська робота, наукова стаття, дисертація*. Ці слова мають точні англійські еквіваленти: *exercise, home assignment / homework, term paper, practical exercise, laboratory exercise, paper, article, doctoral dissertation / PhD dissertation, graduate / master's / doctoral thesis* [7; 10].

д) види контрольних робіт та етапи оцінювання знань. Оцінювання знань проводять за допомогою таких видів контрольних робіт, як *самостійна робота, контрольна робота, тест – quiz, test* [13], під час таких етапів оцінювання, як *екзамен і залік – (final) examination, exam*. Слово *залік* не має точного відповідника в англійській мові, хоча його іноді перекладають як *credit*, але в англійських джерелах цей термін має інше значення, позначаючи «a successfully completed part of a course at a university or college» [7]; «a unit that represents a successfully finished part of an educational course» [3].

е) способи оцінювання результатів навчання – *оцінка, семестрова оцінка, стипендія* мають англійські відповідники *grade / mark, final grade, scholarship* [3; 11].

є) матеріали та засоби навчання – *підручник, електронний підручник, бібліотека, віртуальне навчальне середовище* мають відповідники *textbook, digital textbook, library, virtual learning environment* [13].

ж) об'єднання студентів – *група, одногрупник* передають англійські слова *class, classmate* [13], однак англійська мова не має еквівалента до *однокурсник*, оскільки *coursemate* має значення «той, хто відвідує той самий освітній курс».

з) стандарти освіти, освітні програми – *навчальний план, освітня / навчальна програма, кредит ЄКТС* передають англійські аналоги *educational plan / curriculum / syllabus, educational program, ECTS credit* [7].

и) документи про освіту – *атестат, диплом* мають відповідники *academic certificate, university degree (certificate) / diploma* [11].

Висновки. Загальний зміст і структура тематичних груп іменників, що стосуються вищої освіти, в українській та англійській мовах збігається, оскільки вони висвітлюють одну сферу суспільного життя. Зокрема, у тематичних групах двох мов можна виділити такі лексико-семантичні групи, як «Заклади освіти та їхні частини»; «Приміщення, у яких відбувається навчання та проживання студентів»; «Учасники освітнього процесу» (підгрупи «суб'єкти освіти»; «об'єкти,

або здобувачі освіти»); «Види освіти»; «Освітній процес» (підгрупи «навчальні дисципліни»; «етапи навчального процесу»; «типи занять»; «типи навчальних завдань та наукових робіт»; «види контрольних робіт та етапи оцінювання знань»; «способи оцінювання результатів навчання»; «матеріали та засоби навчання»; «об'єднання студентів»; «стандарти освіти», «освітні програми»; «документи про освіту»).

Зміни, що відбулися в лексичному складі тематичної групи вищої освіти української мови останнім часом, свідчать про тенденцію наближення структури української освіти до світових стандартів. Однак низка освітніх реалій у суспільствах до цього часу не збігається, що вимагає вдумливого підходу до перекладу й ретельного добору українських чи англійських відповідників із врахуванням особливостей семантичної будови лексичних одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Academic ranks in the United Kingdom URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Academic_ranks_in_the_United_Kingdom
2. Assistant professor. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Assistant_professor/ (дата звернення: 10.01.2025).
3. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 10.01.2025).
4. Carlton Genevieve. From Associate to Doctorate: A complete guide to college degree levels. Updated on September 12, 2024. URL: <https://thebestschools.org/degrees/college-degree-levels/> (дата звернення: 10.01.2025).
5. Collins dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/vice-principal> (дата звернення: 10.01.2025).
6. Hell week URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Hell_week (дата звернення: 10.01.2025).
7. Longman English Dictionary. URL: <https://www.ldoceonline.com/> (дата звернення: 10.01.2025).
8. Universities in the United Kingdom URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Universities_in_the_United_Kingdom (дата звернення: 10.01.2025).
9. What is a Graduate Student? <https://educationusa.state.gov/your-5-steps-us-study/research-your-options/graduate/what-graduate-student/>.
10. Williams June, Audrey. The Chronicle of Higher Education. Retrieved 21 April 2023. (дата звернення: 10.01.2025).
11. Англо-український словник освітньої лексики. Близько 4 000 слів і словосполучень / уклад. Лариса Вергун. Тернопіль, 2002. 184 с.
12. Боднар І. Концепт ОСВІТА як фрагмент мовної картини світу носіїв англійської мови. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. Розділ І. Когнітивна лінгвістика. 4. С. 16–21.
13. Вергун Л. І. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ : КНУ, 2004. 227 с.
14. Корбутяк В.І., Малиновська М.Ф. Українсько-англійський та англо-український словник термінів вищої освіти. Рівне, 2018. 145 с.
15. Маркова Т. О., Домрачева І. Р. Лексико-семантична і тематична групи: принципи розмежування. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2018. Випуск 10. Том 2. С. 75-78.
16. Переклад наукових ступенів, вчених звань, посад і назв структурних підрозділів. <https://webometr.kpi.ua/phd> (дата звернення: 10.01.2025).
17. Рекомендації щодо перекладу на англійську мову назв структурних підрозділів, посад, вчених звань, наукових ступенів тощо, що прийняті та використовуються у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна. URL: <https://medicine.karazin.ua/resources/ac9840b8e062bf77ce6fcfcba2e69f25.pdf> (дата звернення: 10.01.2025).
18. Серебрянська І. Концепт освіта в дискурсивних вимірах: автореф. дис.... доктора філологічних наук: 10.02.16. Київ, 2019. 37 с.
19. Словник української мови : в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда. Інститут мовознавства. Київ : Наукова думка. 1970–1980.